

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 24 november 2023

Mål nr

Ö 6962-22

PARTER

Klagande

MS

Ombud och biträde enligt 20 kap. 2 a § föräldrabalken: Advokat US

Förvaltare: JS

Motpart

Överförmyndarnämnden i Uppsala län

Överförmyndarförvaltningen

753 75 Uppsala

SAKEN

Anordnande av förvaltarskap enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2022-10-14 i mål ÖÄ 8210-22

Dok.Id 273187

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:00–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–16:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstodomstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen förklarar att hovrätten borde ha hört MS muntligen innan hovrätten avgjorde ärendet.

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i målet i övrigt.

Högsta domstolen undanröjer hovrättens beslut, med undantag för hovrättens sekretessförordnande, och återförvisar målet till hovrätten för ny behandling.

Hovrättens sekretessförordnande fastställs.

US ska få ersättning av allmänna medel enligt 20 kap. 2 b § föräldrabalken för biträdet åt MS i Högsta domstolen med 5 535 kr. Av beloppet avser 4 428 kr arbete och 1 107 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

MS har yrkat att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens beslut och återförvisa målet till hovrätten för ny prövning. I andra hand har han yrkat att hovrättens beslut ska ändras på så sätt att förvaltarskapet upphävs och ett begränsat godmanskap anordnas.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om hovrätten borde ha hört MS muntligen innan hovrätten avgjorde ärendet.

Överförmyndarnämnden i Uppsala län har yttrat sig.

SKÄL

Bakgrund

1. MS hade godmanskap med omfattningen att bevaka rätt, förvalta egendom och sörja för person. Överförmyndarnämnden begärde att tingsrätten skulle anordna förvaltarskap med samma omfattning. MS motsatte sig detta

och begärde att hans befintliga godmanskap i stället skulle begränsas till att endast avse försäljningen av en sommarstuga. Tingsrätten höll sammanträde där MS hördes muntligen.

2. Tingsrätten avlog överförmyndarnämndens begäran om förvaltarskap. Enligt tingsrätten gav utredningen inte stöd för att MS var ur stånd att vårda sig och sin egendom, varför det saknades förutsättningar att besluta om förvaltarskap. Det befintliga godmanskapet inskränktes till att avse försäljningen av sommarstugan.

3. I hovrätten, där ingen av parterna begärde muntlig förhandling, har ärendet avgjorts efter skriftlig handläggning. Hovrätten har upphävt godmanskapet och anordnat förvaltarskap för MS med omfattningen att bevaka rätt, förvalta egendom och sörja för person. Enligt hovrätten framgår det av den skriftliga utredningen att MS är ur stånd att vårda sig och sin egendom samt att hans hjälpbehov inte kan tillgodoses på annat sätt än genom förvaltarskap.

Frågan i Högsta domstolen

4. Frågan i Högsta domstolen är om hovrätten borde ha hört MS muntligen innan beslutet om förvaltarskap meddelades.

Förutsättningar för anordnande av godmanskap respektive förvaltarskap

5. Enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken ska rätten, om det behövs, anordna godmanskap för någon som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap ska anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.

6. Om någon som befinner sig i en sådan situation som anges i 4 § är ur stånd att vårda sig eller sin egendom, får rätten besluta att anordna förvaltarskap för honom eller henne. Förvaltarskap får dock inte anordnas, om det är tillräckligt att godmanskap anordnas eller att den enskilde på något annat, mindre ingripande sätt får hjälp. Förvaltaruppdraget ska anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall och får begränsas till att avse viss egendom eller angelägenhet eller egendom överstigande ett visst värde. (Se 11 kap. 7 § föräldrabalken.)

Allmänt om utredningsskyldighet i ärenden om godmanskap och förvaltarskap

7. Ärenden om anordnande av godmanskap eller förvaltarskap handläggs enligt särskilda regler i föräldrabalken och i övrigt enligt ärendelagen (1996:242).

8. I 11 kap. 16–17 a §§ föräldrabalken finns det särskilda regler om inhämtande av utredning i ärenden om anordnande av godmanskap eller förvaltarskap. Av dessa bestämmelser följer att rätten ska, om det inte är obehövt, hämta in yttranden från vissa anhöriga, överförmyndaren och vårdinrättning. Rätten ska dessutom hämta in läkarintyg eller annan likvärdig utredning om den enskildes hälsotillstånd. Rätten får enligt 17 a § uppdra åt överförmyndaren att hämta in yttranden och utredning enligt 16 och 17 §§.

9. Enligt 12 § ärendelagen ska rätten, bl.a. genom utövande av materiell processledning, se till att ärendet blir så utrett som dess beskaffenhet kräver. Det är rätten som har det slutliga ansvaret för utredningen i ett ärende.

Muntlig handläggning enligt ärendelagen

10. Enligt ärendelagen är handläggningen skriftlig. Ett sammanträde bör emellertid ingå när det kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande av ärendet. Det krävs inte att en part begär att sammanträde

ska hållas. Om en part begär sammanträde är dock rätten som huvudregel skyldig att hålla ett sådant. (Se 13 och 14 §§.)

11. Av förarbetena framgår att utgångspunkten är att det är vid handläggningen i första instans som behovet av ett muntligt inslag är som störst. Behovet av muntlig handläggning i högre instans antogs framför allt aktualiseras i situationer då det finns en rätt till muntlig förhandling enligt Europakonventionen (se prop. 1995/96:115 s. 107).

12. Den nämnda utgångspunkten hindrar dock inte att även andra omständigheter än Europakonventionens krav har betydelse för bedömningen av om det behövs muntlig handläggning i högre instans.

Lagregleringen i 11 kap. 16 § föräldrabalken

13. I 11 kap. 16 § andra stycket föräldrabalken finns en särskild bestämmelse om muntlig handläggning i ärenden om anordnande av godmanskap eller förvaltarskap. Där anges att den som ansökan avser ska höras muntligen, om det kan ske utan skada för honom eller henne och det inte är uppenbart att han eller hon inte förstår vad saken gäller. Rätten får dock avstå från att höra den enskilde muntligen om han eller hon själv har gjort ansökan eller medgett förordnandet eller det annars finns särskilda skäl.

14. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att undantaget för andra särskilda skäl avser frågor av mindre ingripande karaktär. Som exempel anges ärenden som endast gäller byte av god man eller förvaltare samt ärenden som rör anordnande av godmanskap av begränsad omfattning (se prop. 1987/88:124 s. 177).

15. I förarbetena anges att det många gånger kan vara av värde att den enskilde hörs muntligen för att rätten ska få en riktig bild av hans eller hennes hälsotillstånd och hjälpbehov. Syftet med att den enskilde ska höras är i första

hand att rätten själv får bilda sig en uppfattning om hans eller hennes situation. (Se a. prop. s. 151 f. och 176.)

Krav på muntlig handläggning i högre instans i ärenden om förvaltarskap

16. Det står klart att bestämmelserna i 11 kap. 16 § föräldrabalken främst är riktade till domstolen i första instans. Det är där behövlig utredning i första hand ska hämtas in. Skulle tingsrätten ha underlåtit att inhämta utredning i något avseende råder det inte någon tvekan om att paragrafen innebär en skyldighet för hovrätten att se till att utredningen kompletteras. Frågan är i vad mån bestämmelsen om muntligt hörande av den enskilde aktualiseras i högre instans i en situation där den enskilde har hörts muntligen i tingsrätt.

17. Frågeställningen rör normalt endast förvaltarskapsärenden. Detta eftersom godmanskap endast kan anordnas med den enskildes samtycke eller om den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas. Situationen kommer således ofta att vara sådan att det inte finns något krav på muntligt hörande i ärenden om godmanskap (jfr p. 13).

18. Vid införandet av bestämmelsen om muntligt hörande i 11 kap. 16 § föräldrabalken berördes inte frågan om tillämpningen i högre instans i förarbetena. Däremot uttalades att dittills gällande regler vid ansökningar om omyndigförklaring skulle tjäna som förebild (se prop. 1987/88:124 s. 151 f.).

19. Ansökningar om omyndigförklaring handlades som mål, dvs. inte som ärenden. I 20 kap. 17 § föräldrabalken¹ fanns särskilda bestämmelser om handläggningen. Där angavs till att börja med att om en ansökan om omyndigförklaring hade gjorts av den som ansökan avsåg, eller om han eller hon hade medgett ansökan, fick rätten utan huvudförhandling företa målet till omedelbart avgörande. I annat fall skulle rätten utfärda föreläggande för den som ansökan avsåg att svara i målet. I de fallen gällde vad som var föreskrivet

---

¹ Se SFS 1974:1038.

om stämning. Om den som ansökan avsåg uppenbarligen inte förstod vad ansökan gällde eller skulle lida allvarlig skada av att få del av den, skulle en god man förordnas att företräda honom eller henne i målet och bevaka hans eller hennes rätt.

20. Därutöver fanns i 20 kap. 37 § föräldrabalken en bestämmelse enligt vilken förordnande om personlig inställelse inte skulle ges beträffande den som berördes, om ansökan avsåg omyndigförklaring och inställelsen skulle kunna medföra men eller fara för personen i fråga.

21. Det är tydligt att den tidigare gällande särregleringen i föräldrabalken främst var inriktad på den inledande fasen när en ansökan om omyndigförklaring hade getts in och tingsrättens handläggning därefter. För handläggningen i högre instans var den enda direkt relevanta bestämmelsen den i 20 kap. 37 § om när kallelse avseende personlig inställelse inte skulle utfärdas. I övrigt var det regleringen i rättegångsbalken som styrde förfarandet. Även enligt rättegångsbalkens regler var utgångspunkten att huvudförhandling skulle hållas (jfr 50 kap. 13 §, tidigare 21 §).

22. Den exakta innebörden av uttalandet i förarbetena om att dittills gällande regler vid ansökningar om omyndigförklaring skulle tjäna som förebild (se p. 18) är mot bakgrund av det nyss redovisade svår att slå fast. Både den gällande och den tidigare lagtextens utformning ger dock stöd för att regleringen i föräldrabalken främst tar sikte på handläggningen i första instans.

23. Till detta kommer att regeln – fränsett egna ansökningar och medgivna ansökningar – är obligatorisk i fråga om de enskilda som kan höras, med endast begränsade möjligheter till undantag. En så strikt reglering framstår inte som lämplig för processen i högre instans, där det kan förutses fler fall än i tingsrätt då det inte finns behov av att höra den enskilde muntligen.

24. Bestämmelsen om muntligt hörande av den enskilde i 11 kap. 16 § föräldrabalken kan med beaktande av det anförda inte uppfattas som direkt tillämplig i högre instans. Den – och dess syfte (se p. 15) – bör däremot ges stor betydelse vid bedömningen av om det enligt 13 § ärendelagen behöver hållas ett sammanträde i högre instans för att höra den enskilde muntligen där.

25. Vid bedömningen av behovet av att höra den enskilde muntligen måste beaktas att anordnande av förvaltarskap är en mycket långtgående åtgärd i förhållande till den enskilde. Ett sådant beslut innebär att denne i stort sett helt förlorar sin rättshandlingsförmåga (se 11 kap. 8 och 9 §§ föräldrabalken). Det är därför av särskild vikt att rätten har tillgång till allt underlag som behövs för sitt beslut. Mötet med den enskilde och möjligheten för rätten att själv bilda sig en uppfattning om honom eller henne är ett viktigt inslag i det underlaget, i de fall det är möjligt att höra den enskilde.

26. Typiskt sett bör det därmed – när det inte finns hinder mot att höra den enskilde – hållas ett sammanträde för att höra den enskilde muntligen i högre instans, om det i den instansen övervägs att bifalla en begäran om förvaltarskap som har ogillats av föregående instans, eller att utvidga förvaltarskapet jämfört med hur detta har beslutats av lägre instans. Även i andra fall bör en högre instans som prövar ärendet i sak höra den enskilde muntligen om detta kan antas bidra till helhetsbilden av den enskildes hälsotillstånd och hjälpbehov.

Bedömningen i detta fall

27. Tingsrätten höll sammanträde och hörde MS muntligen samt avslag därefter begäran om anordnande av förvaltarskap.

28. Hovrätten har ändrat tingsrättens beslut och anordnat förvaltarskap av full omfattning. Det var ett för MS mycket ingripande beslut. Något hinder

mot att höra MS muntligen fanns inte. I den situationen borde ett sammanträde ha hållits för att höra honom muntligen (se p. 26).

29. Den i prövningstillståndet ställda frågan ska alltså besvaras på så sätt att hovrätten borde ha hört MS muntligen innan ärendet avgjordes. Vid den bedömningen ska prövningstillstånd meddelas i målet i övrigt.

30. Hovrättens handläggning har utgjort ett sådant rättegångsfel att beslutet i sak ska undanröjas och målet återförvisas till hovrätten för ny behandling.

_____

_____

_____

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Dag Mattsson (skiljaktig), Malin Bonthron (referent), Johan Danelius (skiljaktig) och Jonas Malmberg. Föredragande har varit justitiesekreteraren Sandra Lundgren.

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Dag Mattsson är, med instämmande av justitierådet Johan Danelius, skiljaktig i fråga om motiveringen enligt följande.

Bestämmelsen i 11 kap. 16 § föräldrabalken, om att den enskilde i princip alltid ska höras muntligen innan ett förvaltarskap beslutas, handlar inte om när sammanträde ska hållas utan om vilket underlag rätten ska ha vid sitt beslut. Enligt lagtexten är bestämmelsen inte begränsad bara till tingsrätten utan gäller generellt för ”rättens” beslut.

Det bör inte komma i fråga att i strid med ordalydelsen göra en inskränkt tolkning av tillämpningsområdet så att bestämmelsen inte skulle behöva tillämpas i hovrätten; hörandeskyldigheten ska säkerställa en materiellt riktig bedömning och är till den enskildes skydd i en angelägen sak. De ändamålsskäl som motiverar skyldigheten gör sig därtill gällande med samma styrka i hovrätten som i tingsrätten, nämligen att rättens ledamöter själva ska kunna få en omedelbar och riktig bild av den enskildes situation och behov.

Det framstår för övrigt också som lagtekniskt vedertaget i föräldrabalken att när det där talas om ”rätten” så avses normalt även hovrätten om inte något annat framgår.

Bestämmelsen om hörandeskyldighet måste alltså – liksom vad som i övrigt föreskrivs om rättens utredningsskyldighet – anses vara direkt tillämplig i hovrätten. Det kan noteras att det inte torde finnas något som hindrar att skyldigheten fullgörs genom att hovrätten vid föredragning tar del av förhör som har tagits upp i tingsrätten, om detta är tillfyllest.

Eftersom hovrätten har beslutat om förvaltare utan att höra MS muntligen, ska beslutet undanröjas och målet återförvisas.
